

De editie van de delen is echter uitgevoerd volgens de richtlijnen, die de commissie destijds had opgesteld. De volgorde van de brieven moest chronologisch zijn. Ofschoon Van Leeuwenhoek van de hak op de tak sprong met de vermelding van zijn waarnemingen, werd toch besloten te werken met verwijzingen, liever dan zijn brieven uiteen te halen voor systematisering op onderwerp.

Voor diverse onderwerpen moesten specialisten worden aangetrokken, aangezien Van Leeuwenhoek zijn microscoopje op zeer verschillend materiaal richtte. Ook moest er op worden gelet, dat sommige duistere passages voor moderne onderzoekers duidelijk werden, zoals Clifford Dobell had bewezen met de herkenning van door Van Leeuwenhoek waargenomen protozoën.

Veertig jaren zijn verstreken sinds de Leeuwenhoek commissie begon. Zij is erin geslaagd de oorspronkelijke doelstellingen te blijven volgen. Ook konden de delen van de serie bij dezelfde uitgever Swets en Zeitlinger worden gepubliceerd, op hetzelfde papier worden gedrukt, met behoud van dezelfde bladspiegel. Men vindt bij deel X wederom een Nederlandse en Engelse tekst naast elkaar op twee pagina's met voetnoten onder aan de bladzijde en met de vermelding van de onderwerpen en figuren in margine. Het geheel is in linnen gebonden, maar de nood der tijden kondigde zich in 1979 al aan! Het formaat is iets kleiner.

Deze serie, en ook het tiende deel, heeft een internationaal cachet, men neemt zo'n volume met eerbied in de hand. Het is verzorgd, overzichtelijk en fraai, niet alleen de nagedachtenis van Van Leeuwenhoek, maar ook de huidige Nederlandse wetenschapsbeoefenaars waardig.

In 1979 was G.A. Lindeboom voorzitter van de Leeuwenhoek commissie. Evenals in de voorgaande veertig jaar kon de commissie een beroep doen op haar leden of experts buiten de commissie, voor opheldering van problemen in de tekst van de brieven. De redacteur, L.C. Palm, heeft een belangrijk aandeel in het tot stand komen van de annotaties gehad. Damsteegt heeft de transcriptie van de brieven van Van Leeuwenhoek verzorgd. Het zeventiende-eeuwse Nederlands is voor de lezer niet altijd duidelijk, Damsteegts taalkundige noten zijn hierbij onmisbaar.

Antoni van Leeuwenhoeks werk is boeiend voor degene, die de moeite neemt zich in zijn beeldende wijze van schrijven te verdiepen. Een ieder die in de 'kleine wereld' belang stelt, zal zich verbazen over wat deze grote Nederlandse onderzoeker met zijn eenvoudige microscoopje wist waar te nemen. In 1982 werd wederom zijn geboortedag herdacht, met een tentoonstelling in zijn geboortestad Delft en een expositie in het Museum Boerhaave te Leiden.

De voorafgaande delen van de verzamelde brieven zijn nog te verkrijgen. De serie is uiteraard kostbaar, maar de werken zijn de prijs alleszins waard. Het is te hopen, dat de tien delen, die nog op het programma staan, regelmatig en in even fraaie vorm zullen blijven verschijnen, opdat gehandhaafd wordt wat Leeuwenhoeks werk in wezen is: wereldliteratuur.

A.M. Luyendijk-Elshout

J. Stouten, *Willem Anthonie Ockerse (1760-1826). Leven en werk. Het bewogen leven van een verlicht 'Bataafs' politicus, letterkundige, predikant en wijsgeer en zijn veelzijdig oeuvre op de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw* (Amsterdam, Maarsen: APA-Holland Universiteits Pers, 1982, xiii + 342 blz., f67,50, ISBN 90 302 1242 X).

Ockerse was een van de voormannen van het bewind van 1798, het meest radicale halve jaar van de Bataafse Republiek. De Neerlandica Stouten heeft aan deze figuur haar dissertatie gewijd en daar mogen we blij om zijn, aangezien het biografische genre in Nederland niet veel wordt beoefend. Bovendien beschikken we ondanks de ijver van enkele negentiende-eeuwers (bijvoorbeeld Sillem, Van Limburg Brouwer, Vreede) en van onze tijdgenoten (bijvoorbeeld Kroes-Ligtenberg, Kluit, Zappey) nog steeds niet over levensbeschrijvingen van alle vooraanstaande figuren uit deze periode. Daarbij komt dat de bestaande niet altijd aan de eisen van de tegenwoordige wetenschapsbeoefening voldoen. Tenslotte is de opgave vaak geen gemakkelijke, aangezien de veelzijdigheid van veel protagonisten de huidige specialist voor grote problemen stelt. Stouten wil haar werk dan ook nadrukkelijk als een eerste verkenning zien.

Ockerse studeerde theologie in Utrecht, waarna hij als predikant eerst naar Baarn en daarna naar Wijk bij Duurstede vertrok. Deze laatste keus wijst op zijn toen al aanwezige gezindheid, aangezien Wijk niet alleen als vrijstad een aantal felle immigranten onder zijn burgers telde (zoals Van der Kemp, Ondaatje en Hesper), maar ook reeds in 1784 een patriots stedelijk reglement in de praktijk had gebracht. Behalve met zijn *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde*, een werk dat internationaal de aandacht trok, werkte Ockerse zich in politieke pamfletten en literair werk. Het predikantenambt ondervond hij dan ook steeds meer als een last en in 1796 ging hij met ziekteverlof. Zijn redacteurschap van het Amsterdamse blad *De Democraten* gaf hem vervolgens de gelegenheid zijn unitaristische opvattingen onder de aandacht van het publiek te brengen en zich tegen het oude regiem maar ook tegen de volksdemocraten af te zetten. Na de eerste staatsgreep van 1798 werd Ockerse voorzitter van de nieuwe eerste kamer en hij was nauw betrokken bij het tot stand komen van de grondwet van dat jaar. Bij de staatsgreep van juni werd hij dan ook gevangen gezet en na zijn vrijlating bleef hij ambteloos burger. Zijn familie was niet onbemiddeld en dit kapitaal had voor hem tot dusverre een steun in de rug betekend. Maar naast zijn weer opgenomen letterkundige arbeid in tijdschriften besloot Ockerse in effecten te gaan handelen. Omstreeks 1808 had hij zich daarmee geruïneerd. Wanhopig zocht hij nu werk en richtte met dit doel een aantal requesten tot Lodewijk Napoleon. Zonder resultaat echter, want zoals Stouten aannemelijk maakt, zijn reputatie zat hem hierbij in de weg. In 1810 werd hij weer predikant en na zijn emeritaat vervulde hij nog het ambt van tweede secretaris van de Maatschappij van Weldadigheid, een baan waarmee een vriend hem van de armoede redde.

Stouten meent dat Ockerse's leven wordt gekenmerkt door veelheid en wisselvalligheid. Ondanks zijn talenten kon hij zich geen beperkingen opleggen, noch zich op één ding concentreren en ambitie overheerste. Hij begon alles met grote inzet en enthousiasme waarna de routine ging overheersen en zijn vertrek volgde. Verder maakte hij zich vele vijanden met zijn neiging tot conspiratief optreden en opportunisme. Onvriendelijker uitgedrukt dan de biografie het over haar hart kan verkrijgen, mogen we wel spreken van een voortdurende mislukking.

Ondanks de vreugde over het verschijnen van deze goed gedocumenteerde biografie, die de activiteiten betreft van een man in de belangrijke overgangperiode van Republiek naar Koninkrijk moeten ook enkele nadelen van het boek worden gesignaleerd. Allereerst scheidt de schrijfster in elk hoofdstuk de bespreking van Ockerse's handelen van die van zijn werk. Soms geeft dat aanleiding tot een verdubbeling, want – zoals zij zelf toegeeft (205) – in zijn geschriften vindt men de neerslag van wat hem in het dagelijks leven bezig hield, en in de praktijk is deze deling niet goed vol te houden (147). Integratie lijkt hier wel het sleutelwoord. Daarnaast remt bij de bespreking van het werk de overvloed. Elk

snippertje van Ockerse wordt behandeld, dit alles begeleid door talrijke speculaties, die – en dit geldt ook voor het biografische deel –, al zijn er lacunes in het materiaal waardoor veel zaken onzeker blijven, niets toevoegen aan het betoog en slechts een gevoel van 'embarras du choix' oproepen. Een ander nadeel wordt gevormd door het feit dat niet alle literatuur in de literatuurlijst is opgenomen en deze kennelijk principiële beslissing bemoeilijkt zeer het terugvinden van verwijzingen.

Dan zijn er nog een aantal algemene vragen. Het blijft onduidelijk in hoeverre de politieke opvattingen van Ockerse verband houden met de specifieke aard van de Nederlandse Verlichting en wel in het bijzonder de christelijke teneur ervan. Welke invloed heeft zijn leermeester Bonnet in dit opzicht uitgeoefend? Verder leunt Stouten in het hoofdstuk over Ockerse in de politiek soms wel te sterk op De Wit (wiens dissertatie in de noten met 1977 wordt aangeduid, maar in de literatuurlijst met het jaartal 1965 aangegeven staat). Zo was het Amsterdamse correspondentiebureau De Uitkijk niet zo geheim als De Wit en dus Stouten het willen laten voorkomen. Terwijl zij aan de hand van Ockerse's archief Colenbranders visie op het ontstaan van de grondwet van 1798 kan corrigeren beaamt zij wél diens kijk op de gang van zaken tijdens de staatsgreep van januari. Maar de recentelijk door Ketelaar aangevoerde gegevens in de discussie over het 'Nederlandse' karakter van deze grondwet, brengen de schrijfster jammer genoeg niet tot een duidelijke uitspraak in deze intrigerende kwestie.

Haar biografie maakt het mogelijk vooral de mens Ockerse beter te leren kennen. Voor historici zal in de eerste plaats het deel over de politicus het meest waardevol blijken te zijn, al moeten deze bladzijden niet los van de achtergrond, die in de rest van het boek geschetst wordt, gelezen worden. De conclusie van Stouten over Ockerse's politieke loopbaan zal echter menigeen verrassen: hij liet zich meeslepen en ondanks alle heftigheid, die hij toonde zou het hem minder om de zaak zelf dan om de belevenis zijn gegaan.

E.O.G. Haitsma Mulier

M. Nuyttens, *Camille Looten (1855-1941). Priester, wetenschapsman en Frans-Vlaams regionalist* (Symbolae Facultatis litterarum et philosophiae Lovaniensis, series A, IX; Leuven: Universitaire Pers, 1981, 268 blz., BF980,—, ISBN 9 6186 112 8).

In de reeks 'Symbolae', die de voortzetting is van de door de Leuvense universiteit uitgegeven 'werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie', verscheen recentelijk het doctorale proefschrift van de historicus M. Nuyttens, gewijd aan de biografie van Camille Looten.

De aanleiding tot het onderzoek naar deze figuur was in de eerste plaats de bekommernis van de auteur om een bijdrage te leveren tot onze zeer beperkte kennis over het Frans-Vlaamse regionalisme dat sinds het midden van vorige eeuw in het noorden van Frankrijk aanwezig is. C. Looten was een vrij centrale figuur in dit verenigingswezen, zodat we via deze biografische invalshoek inderdaad inzicht verwerven in de globale beweging. Looten was echter ook op andere terreinen actief. Afkomstig uit Frans-Vlaanderen, werd hij te Kamerijk opgeleid tot priester en studeerde hij letteren aan de Rijselse katholieke universiteit, waar hij, na het behalen van een proefschrift, een academische carrière doorliep. Hij betoonde tevens belangstelling voor de problematiek omtrent de rol van de kerk in de moderne samenleving en concretiseerde deze belangstelling in een aantal publikaties. Uit de talrijke schriftelijke contacten die hij met zijn studiegenoot, het christen-democratisch